

HANA LIBROVÁ

DVA TYPY DRUHÉHO BYDLENÍ V ČR

Každý, kdo se třeba jenom krátce zabývá problematikou rekreace, přijde na to, že pojem „*druhé bydlení*“ nebo — ve smyslu hmotném — pojem „*objekt individuální rekreace*“ je příliš široký a jakkoli je třeba operativní z hlediska administrativního, z hledisek odborné práce i z hlediska praxe je vlastně nepoužitelný. Termín druhé bydlení v současné době obsahuje přinejmenším dvě výrazně různorodé složky.

V našich podmínkách považuji za vhodnou architektonickou kategorizaci individuálních rekreačních objektů či objektů druhého bydlení, kterou uvádí Uličný (1973). Definuje tři typy rekreačních objektů přibližně takto: 1. *rekreační chata* je přízemní objekt s případným podkrovím, se stanovenou maximální velikostí, který je už svým řešením a provedením určen pro rekreační pobyt včetně ubytování. Je na pozemku umístěna trvale a za určitých okolností i dočasně. Rekreační chata může být postavena na základě schváleného územního plánu buď v rámci souboru rekreačních chat v krajině (výjimečně i mimo něj) mimo intravilán obcí ve vybraných lokalitách a ev. v intravilánu nestřediskových sídlišť na určených plochách. 2. *rekreační domek* je stavba umístěná zásadně v intravilánu venkovského sídliště s větším stavebním rozsahem než je možné u rekreační chaty. Už svým řešením a provedením je určen pro rekreační pobyt. 3. *rekreační chalupa* je existující stavba venkovského typu, která je svým uspořádáním a provedením a po případné stavební úpravě vhodná pro rekreační pobyt. Podmínkou rekreačního využití je, aby již nebyla nárokována pro potřebu obce. K Uličného charakteristice je snad z hlediska záměrů tohoto článku žádoucí poznamenat, že v praxi jsou chaty jenom zřídka umístěny v intravilánu obcí a že ačkoliv je pro vývoj osídlení u nás žádoucí výstavba individuálních rekreačních objektů ve formě rekreačních domků, je jich u nás v současné době postaveno a užíváno jenom málo. Budeme se tedy v dalším textu zabývat především dvěma typy druhého bydlení, tj. rekreací v chatách a chalupách.

Ačkoliv typologie rekreačního bydlení existuje, setkáváme se s jejím použitím převážně v pracích architektů, kteří se zabývají projektováním rekreačních objektů. Ostatní odborníci, mezi nimi i sociologové, třeba rozdíl v typech druhého bydlení teoreticky přiznávají, ve většině prací (např. v rozbořech volného času městského obyvatelstva E. Librová 1972, Pácl 1975) s ním nepracují. Užívají zde převážně pojem „vlastník rekre-

ační chaty nebo chalupy“. Závažnější však je, že oddělení různých forem druhého bydlení nenajdeme ani v publikovaných výsledcích Sčítání lidu domů a bytů. V oddíle „rekreační možnosti“ figuruje položka „rod. domek nebo rekr. chata“. Stojí za úvahu, zda by vzhledem k rostoucí kvantitě rekreačního bydlení a zejména k jeho strukturálním změnám tato nepřesná formulace neměla být korigována a celá položka obsahově rozčleněna. Roztřídění forem druhého bydlení je zdůvodněné a funkční nejen z hlediska architektury, ale také z hlediska ekologického, demografického a sociologického.

Tento článek chce demonstrovat aktuálnost takového dělení. Staví přitom na sociologických pracech empirického charakteru. Především srovnává „Výzkum chat a chataření na Ostravsku“ E. v y L i b r o v é z roku 1969, disertační práci B o u d n é „Chatová a zahrádkářská rekreace“ z roku 1974 na straně jedné a vlastní terénní průzkum chalupaření¹⁾ v Pavlově na straně druhé (výzkum byl proveden jako součást fakultního úkolu filosofické fakulty UJEP v Brně „Výzkum kulturních proměn a životního stylu v jihomoravském pohraničí“²⁾). Vedle těchto materiálů používá článek výsledků analýzy odpovědí na inzeráty v brněnských novinách.

Položme si nejdřív základní otázku, totiž, kdo u nás vlastní chatu a kdo chalupu. Podle výsledků ostravského výzkumu E. L i b r o v é (1969) jsou majitelé chat většinou nemanuální pracovníci s úplnými rodinami, převážně s dětmi do 15 let, lidé středních věkových kategorií, obyvatelé měst. Podle téhož pramenu je struktura chatařů-respondentů podle zaměstnání: 24 % důchodci, 23 % administrativní pracovníci, 20 % dělníci, 15 % nižší zaměstnanci, 14 % ženy v domácnosti a 3,8 % vyšší odborní pracovníci, přičemž chatař-respondent je vlastníkem nebo spoluvlastníkem chaty v 81,3 % případů. Z hlediska vzdělání je složení respondentů: 18 % základní, 58 % nižší střední, 20 % vyšší střední vzdělání s maturitou a 4 % respondentů má vysokou školu. Přihlédneme-li k celostátní struktuře obyvatelstva podle vzdělání a zaměstnání, je u chatařů patrný posun ve prospěch osob se středním vzděláním zejména u nemanuálních zaměstnanců. Osoby se základním vzděláním a hlavně dělníci jsou u chatařů zastoupeny v podstatně nižším podílu. Vysokoškolsky vzdělané osoby, vyšší odborní pracovníci vlastníci chaty odpovídají zhruba podílu, který zaujímají v celkové struktuře obyvatelstva. Je samozřejmě nutno přihlédnout k tomu, že komparované výzkumy nejsou reprezentativní pro všechny československé nebo české chataře. Konstatované rozdíly jsou však tak výrazné, že jsou podstatnější než demografické rozdíly v rámci územní heterogenity.

Nápadně jiný obraz dává analýza demografické struktury pavlovských chalupářů. 90 % chalupářů-respondentů (tj. majitelů či spolumajitelů cha-

¹⁾ V tomto rozboru vylučuji ze souboru respondentů majitele rekreačních domků v Pavlově.

²⁾ Komparabilitnost citovaných výzkumů je snížena tím, že výzkumy nepracovaly se soubory reprezentativními pro ČSSR nebo ČR, ale že měly charakter případových studií. Pavlovští chalupáři se liší od ostatních rekreačtů tohoto typu např. tím, že chalupáři většinou již řadu let. Jedná se tedy o poměrně „staré“ chalupáře z pionýrských let této rekreační formy. Práce E. L i b r o v é (1969) je případová studie pro ostravskou aglomeraci. Výzkum R. B o u d n é je zase ovlivněn výběrem dotázaných osob, chatařících na okrajích katastrálního území města Brna.

lup) má vysokoškolské vzdělání nebo vzdělání střední s maturitou, přičemž oba uvedené stupně vzdělání jsou zastoupeny zhruba stejným dílem. Osoby se středním vzděláním jsou však chalupáři „novější“, tj. koupili chalupu v poslední době, zatímco první chalupářskou vlnu (koupě se realizovala před více než osmi lety) představují hlavně vysokoškoláci. Nižší než vysokoškolský stupeň vzdělání mají kromě toho v našem souboru převážně ženy. Tomu odpovídající struktura se projevuje pochopitelně v zaměstnání dotázaných chalupářů. Nejstarší (z hlediska koupě nemovitosti) a mužská část chalupářů je téměř bez výjimky z řad vysoce kvalifikovaných odpovědných pracovníků, část mladší a ženská většinou pracuje jako vyšší, správní, administrativní nebo organizační pracovníci. Věková struktura chalupářů je velmi různorodá. Na rozdíl od chatařů však — podle pavlovského výzkumu — převažují osoby nad 46 let. V této souvislosti je pro hodnocení demografických vlastností důležité, že celé dvě třetiny námi dotázaných chalupářů nemá děti do 15 let a polovina je neměla ani v době koupi chalupy. Rodinný charakter chataření se zde tedy výrazněji neuplatňuje. Je pravděpodobné, že na chalupy jezdívají dospělé děti chalupářů s vnoučaty. Přesto však zřejmě platí, že v současné době existuje i v tomto ohledu mezi chatami a chalupami významný rozdíl.

V souvislosti s demografickou charakteristikou chalupářů a chatařů se projevil nepříliš výrazně ještě jeden rozdíl, kterým by rozhodně stálo za to se podrobněji zabývat. Chalupáři častěji než chataři bydlí jinak než v nájemních a družstevních domech. Mezi obyvateli pavlovských chalup je několik takových, kteří ve městě vlastní domek, případně bydlí v rodinném domku v nájmu a celá třetina takových, kteří mají v Brně nebo jiném městě zahrádku. (Intervenuje zde jistě i vzdělanostní struktura chalupářů: osoby s vyšším vzděláním bydlí ve městě častěji v rodinných domech). Jeden často uváděný motiv chalupaření — touha po vlastní nemovitosti či objektu, o nějž je možno pečovat, nepřichází tedy v těchto případech v úvahu.

Podle některých náznaků z pavlovského průzkumu i z rozboru odpovědí na inzeráty se dá usoudit, že aktuální demografické rozdíly mezi chataři a chalupáři hlavně ve vzdělání, profesionálním zařazení a věku se budou časem stírat. Chalupaření přestává být rekreací osob s nejvyšším stupněm vzdělání a vyšších věkových kategorií, u nichž se zřejmě nejednalo o rodinnou rekreaci s malými dětmi. S tímto přiblížením demografického složení chalupářů dojde dále logicky k proměnám ve vzorcích vikendového chování chalupářů směrem k „chatařskému vzorci“.

Jaká je vůbec náplň volného času při rekreaci v různých individuálních objektech? Zajímavé je již porovnání motivů pro chataření a chalupaření, jak se o nich vyjádřili sami rekreanti. Chataři uvádějí jako hlavní motiv potřebu přírody, klidu a samoty a rekreace pro děti (přesné znění a pořadí odpovědí jak byly formulovány ve výzkumu chataření na Brněnsku: 1. touha po přírodě, 2. touha po klidu a samotě, 3. nejvýhodnější rekreace pro rodinu s dětmi). Při předložení jen málo pozměněného seznamu motivů chalupářům je obraz jejich motivace již v principu odlišný. Na prvním místě zde nacházíme položku „odreagování od způsobu života ve městě“, motiv, který bohužel chatařům nebyl k volbě předložen, na druhém místě s téměř stejným počtem bodů na bodovací škále „obytné prostředí podle

vlastního vkusu a představ“, což u chatařů podle Boudné figuruje až na místě osmém ze dvanácti možností. Teprve potom, s poměrně značným bodovým odstupem, figuruje touha po klidu a samotě. Jak je uvedeno výše, u chalupářů neplatí — nebo aspoň donedávna neplatil — jako výrazný motiv rekreace pro rodinu s dětmi. Podle nestandardizovaných interview u většiny chalupářů existuje specifická a pravděpodobně ústřední motivace, která se v některých ohledech odlišuje od motivace chataření. Je to skutečně ono odreagování od způsobu života ve městě, převážně nemanuálního charakteru práce, uniformního bydlení a případně dočasná změna sociální role, jak o ní hovoří Scheuch (1969). Z architekta, vedoucího pracovníka, lékaře se stává truhlář, vinař, sadař a soused. Zvláštnost motivů chalupaření je do značné míry i v módnosti tohoto způsobu rekreace (Máček, 1968). Známá dvojice atributů společenského prestiže auto-chata se rozhodně v posledních letech proměňuje ve dvojici chalupa-auto. Další zvláštnost chalupaření proti chataření spočívá v potřebě romantiky moderního člověka. Zatímco v předválečných letech ji saturovala trampsky pojatá chata, dnes jsou chatové osady romantiky téměř zcela prosty. V dnešní době se spíše takový sklon městského člověka naplňuje v historickém prostředí venkovského stavení (Máček, 1968). Chalupa je ideálním polem pro realizaci současné — opět módní i když psychologicky zdůvodnitelné — záliby ve starých předmětech. V Pavlově se např. vytvořila jakási hierarchie chalup nejen podle stáří chalupy samé, ale také podle stáří vinného sklepa. To ilustruje další stránku chalupářských motivů, potřebu dnešního člověka přistupovat méně věcně a méně racionálně k bydlení i k životu.

Rozdílné motivace chataření a chalupaření se ovšem odrážejí i v náplni času ztráveného na rekreaci. Zdá se skutečně, že — po dokončení výstavby chaty — dominuje u chatařů ve srovnání s chalupáři na jedné straně pasivnější forma rekreace a na druhé straně snad těsnější fyzický styk s přírodou. Chalupářské aktivity se vyznačují výrazně převládajícím manuálním charakterem. Přímé pozorování v chalupářské obci stejně jako rozhovory s chalupáři v Pavlově tuto hypotézu potvrzují: je téměř vyloučeno nezastihnout chalupáře doma nebo na zahradě. Pokud doma není, je pravděpodobně u některého souseda-chalupáře, vypůjčit si pracovní nástroj, poradit se o vinaření³⁾. A dále: chalupář chápe jako součást svého prestiže téměř bezvýhradnou soběstačnost v řemeslnických pracech.

To, co je zde uvedeno, neplatí samozřejmě ve své vyhraněné podobě a vždy. V motivaci i v rekreačních aktivitách existuje mnoho přechodů mezi typem chatař a typem chalupář. Jsou jistě i chalupáři, kteří používají své nemovitosti převážně jako základny pro výlety a vycházky do přírody, pro sport, případně pasivní odpočinek mimo město. Stejně tak nebo ještě čteněji můžeme najít chataře, kteří si chatu nejen svépomocí vystavěli (takových je ostatně většina), ale kteří donekonečna pokračují v jejím vlastnoručním zvelebování a kteří si tuto činnost povýšili na rekreaci nade vše.

Ukázali jsme si, že existují rozdíly v motivaci a aktivitách chalupaření a chataření. Pro sociologa je však především zajímavé, jak se prostřednic-

³⁾ Pripouštím, že pavlovští chalupáři nemusí ani v tomto ohledu být reprezentanty všech chalupářů. Krajina, v níž jsou jejich chalupy lokalizovány, není — při vší poutavosti a kráse — zejména v létě optimální pro pobyt v přírodě.

tví rekreace zapojuje městský obyvatel — rekreatant do společenských vazeb. Co zde přichází v úvahu: na prvním místě vztahy k obyvatelům vesnice, dále vztahy mezi rekreatanty samotnými a za třetí kontakty vůči přátelům z města, kteří do rekreačních objektů přijíždějí na návštěvy. Nejvýznamnější zde je právě sféra styků rekreatantů s obyvateli vesnic. Obecně řečeno, takový styk znamená a ve stále větší míře bude znamenat nový zdroj vzájemného ovlivnění životního způsobu města a venkova a ve svých důsledcích tedy přispěje k odstraňování rozdílů mezi městem a venkovem.

Podíváme-li se nyní na naše dvě vybrané skupiny rekreatantů, konstatujeme, že u chatařů nemusíme o nějakém zapojení do venkovské komunity vůbec uvažovat. Je to dáno především samotným umístěním většiny chat mimo intravilán obcí často ve značné vzdálenosti od nich. Pokud tedy vznikají v případě chatařů nějaké sousedské vztahy, jedná se o vazby mezi chataři navzájem. E. L i b r o v á (1969) navíc konstatuje i zde malou četnost i těsnost takových vztahů, které, mají — pokud jsou vůbec vytvořeny — charakter sousedské výpomoci. Polovina chatařů uvádí, že své sousedy zná jenom od vidění.

Jak je zmíněno výše, vedle vztahů k venkovské komunitě a mezi rekreatanty navzájem, má z hlediska rekreačního objektu jako komunikačního media smysl hovořit ještě o tom, jak často jezdí na chatu či chalupu na návštěvu známí či příbuzní, kteří s rodinou rekreatantů jinak nežijí. E. L i b r o v á (1969) v citovém výzkumu chataření uvádí, že 52,6 % jejích respondentů odpovědělo záporně na otázku, zda zvou na návštěvu na chatu své přátele ze města. Toto vysoké číslo chatařských samotářů vysvětluje vysloveně rodinným charakterem chataření, přítomností malých dětí, nedostatkem místa v chatě. Vliv podle ní má i vzdálenost rekreačního objektu od města. Autorka srovnává dále tuto stránku života na chatě se zvyklostmi v jiných zemích, kde víkendy v druhém bytě jsou více či méně věnovány styku s přáteli. Souhrnně vzato, podle citovaných poznatků se naši chataři jeví jako osoby, které se o víkendových pobytech i o dovolené vůči svému širšímu společenskému okolí spíše izolují.

A jak se v tomto ohledu chovají chalupáři? Především: chalupář se stává sui generis členem venkovské pospolitosti. Nemám zde přitom na mysli typ pana Humla, hlavní postavu z populárního televizního seriálu „Chalupáři“, i když jeho vytvoření nebylo samozřejmě náhodné a svědčí o existenci nové podoby styků mezi venkovskými a městskými obyvateli. Výzkum v Pavlově prokázal, že se mezi víkendovými a trvalými obyvateli obce vytváří docela přirozeně sousedské vztahy, založené především na konkrétní výpomoci a poradě, což je — obecně vzato — primární funkcí všech sousedských vztahů. V některých případech zřejmě dochází k navázání bližších kontaktů a vazeb, i když třeba nemají charakter vazeb socio-emocionálních tj. přátelských. Jako ilustraci je možno uvést, že více než jedna třetina pavlovských chalupářů bývá domácími zvána na zabijačku. Příležitostně pozvání „na skleničku“ cestou kolem sklepa je považováno za běžný projev sousedského vztahu a nikoliv výjimečné jsou i vzájemné návštěvy chalupářů a místních obyvatel. Všechny uvedené formy a stupně kontaktů samozřejmě přispívají k vzájemnému ovlivňování ve sféře životního způsobu, hodnotové orientace apod. Jako názorný a snadno pozno-

rovatelný příklad je možno uvést proměnu v názorech obyvatel Pavlova na úpravu domů, které vlastní a obývají. Původní zcela jasný projekt: „až budu opravovat fasádu, udělám brizolit a dám tam troják“ je dneska poněkud zproblematizován. Takový vesnický majitel domku s původními historickými prvky v Pavlově už — především zásluhou svého souseda-chalupáře — ví, že v tak renovovaném domku bude sice mít o něco více světla a bude mít s opravami na pár desítek roků pokoj, ale na druhé straně že o něco přijde, že jeho stará fasáda má hodnotu, která by se už ničím nedala nahradit. A existuje v Pavlově domek s barokním portálem, k němuž — díky jeho exteriéru — jdete spontánně v přesvědčení, že v něm bydlí chalupář vhodný pro interview. Jste však překvapeni, protože domek patří „domorodci“. Stále si ještě není docela jist, zda neudělal s tou vápennou omítkou chybu, ale „když XY z Brna říkal a ti Brňáci to všichni tak nechávají a ohehdy to byli fotografovat. A pojdte se podívat dovnitř jaký tam máme strop...“ Je jistě metodologicky obtížné najít všechny oblasti, v nichž městský způsob života a postoje městského a většinou vzdělaného člověka-chalupáře ovlivňují život na venkově. Zvolila jsem ten nejnapadnější příklad z hmotného světa. Zároveň může sloužit jako ilustrace pro další text, v němž se zmíním o estetickém a krajinářském významu chalupaření.

Vedle vztahů mezi vikendovými obyvateli a „domorodci“ je zajímavé všimnout si vztahů mezi chalupáři navzájem. Neplatí zde ona izolovanost, která je vlastní chatařům. Je možné, že to souvisí s rolí „vesničana“ a souseda, kterou na sebe takový rekreant bere. Styky mezi chalupáři v rámci jedné obce jsou četné. Obsahují všechny typy kontaktů. Od vzájemné výpomoci při stavbě, zahradničení a jiných pracech kolem domu a v domě přes dlouhotrvající sezení nad skleničkou, které se realizuje pod zámlinkou zhodnocení nové vinářsko-zpracovatelské technologie až po skutečné přátelské vztahy. I v této sféře konstatujeme ze sociologického hlediska rozhodně nezanedbatelný rozdíl mezi chataři a chalupáři. Bude-li nás v tomto porovnání konečně zajímat, jak často k sobě chalupáři zvou své známé z města, stojíme, bohužel, před materiálem, který není plně komparabilní s výzkumy o chatařích. Zatímco se citový výzkum E. Librové ptá jenom po dojiždění přátel, dotazník pro chalupáře obsahuje otázku „jezdí za Vámi do Pavlova Vaši známí nebo příbuzní, kteří s Vámi jinak nežijí?“. Přesto odhadují, že i zde existuje rozdíl ve vzoru chování chatařů a chalupářů. E. L i b r o v á vidí jednu z příčin malé frekvence dojiždění přátel na chatu ve vzdálenosti rekreační oblasti, v níž se chata nachází, od města — jenom 37 % chatařů v oblasti vzdálené 40 km od Ostravy přijímá takové návštěvy. Pavlov je od Brna vzdálen asi 50 km a přesto jenom jediný respondent v našem šetření odpověděl na citovanou otázku variantou „jenom výjimečně nebo vůbec ne“⁴⁾. Pěstování širších společenských kontaktů na chalupách je zřejmě běžným zvykem. Rolí zde může hrát (ve shodě s vysvětlením E. L i b r o v é) větší obytná prostora než jaká je k dispozici na chatách a především velmi důležitý fakt, že pavlovští chalupáři většinou ne-

⁴⁾ Tento respondent se odlišoval vůbec ve většině odpovědí od ostatních, kteří se vyznačovali vysokou homogenností reakcí. Lišil se od jiných chalupářů i vlastnostmi demografickými.

jsou (na rozdíl od chatařů) rodiče dětí do 15 let⁵⁾ a jejich rekreace nemá tedy vysloveně rodinný ráz.

Souhrně řečeno, chalupář se oproti chataři vyznačuje vyšším zapojením do širší společenské struktury. Zejména vyzdvihují zapojení do pospolitosti venkovské obce, v níž se chalupáři mohou stát prvkem v utváření životního způsobu. Dnešní chalupář se tedy při rekreaci neuchyluje do společenské izolace, ale mění komunikační pole ve shodě se změnou role a přijetím role „vesničana“ a souseda.

Sociolog si jistě položí otázku, zda se typy chatař-chalupář konstituují až po zakoupení rekreačního objektu, tj. během vlastní rekreace nebo zda lidé kupující nemovitost za účelem rekreace jsou si už vědomi rozdílu mezi rekreací v chatě a chalupě. Jinými slovy, zda existuje sociální percepce rozdílu, který se snaží prokázat tento článek. Analýza odpovědí došlých na inzeráty, nabízející k prodeji různé typy rekreačních objektů, existenci takové percepce dokládá.⁶⁾ První inzerát nabízel starou chalupu, která vyžaduje přestavbu, druhý chatu, třetí opravený domek „jako nový“, vhodný pro rekreaci. Rozbor 162 odpovědí přinesl výsledky, které doplňují a částečně i odporují zjištěním Boudné (1974). Boudná hovoří o malé informovanosti jejich respondentů — chatařů o možnostech využití venkovské zástavby k chalupaření. Rozložení odpovědí na inzeráty: 42 projevů zájmů o chatu, 53 o domek (v naší terminologii vlastně opravenou chalupu, neboť se nejedná o objekt přímo postavený za účelem rekreace, ale o využití venkovského stavení) a 67 o zřejmě zchátralou chalupu. Poměr 1:3 ve prospěch chalup tedy jasně dokazuje, že informovanost o venkovských stavebních jako rekreačních objektech a jejich popularita je značná. Musíme ovšem přihlédnout k tomu, že Boudná prováděla výzkum v roce 1972 a inzeráty byly uveřejněny v roce 1975. Je pravděpodobné, že při současné konjunktuře chalupaření se informovanost a povědomí obyvatelstva v tomto směru mohly za uvedenou dobu zvýšit. Kromě toho respondenti Boudné byli převážně starší osoby většinou se základním vzděláním, u nichž lze menší informovanost v této sféře skutečně předpokládat. Jiné vysvětlení Boudné, spočívající na tom, že „lidé, kteří chatu vlastní, jsou do určité míry „imunní“ vůči jiným druhům rekreace. Jejich zájem je již specializován...“, ovšem přispívá k našim závěrům o rozdílných dvou typech rekreace.

⁵⁾ Počet mezilidských, zvláště přátelských kontaktů se během životního cyklu mění. Nízký je právě v době, kdy má člověk malé děti (M o Ź n ý, 1970).

⁶⁾ V sobotní, tj. obsáhlé inzertní rubrice třech brněnských novin byly v různých týdnech otištěny vždy tři inzeráty, které nabízely k prodeji tři nemovitosti. První inzerát nabízel starou chalupu, která vyžaduje přestavbu, druhý chatu, třetí opravený domek, jako nový, vhodný pro rekreaci. Všechny „prodávané“ nemovitosti byly lokalizovány zhruba do stejného místa — jižní Morava poblíž Pálavy. Z textu však nevyplývalo jejich přesné umístění. I jinak měly všechny tři texty — až na citovanou část o charakteru vlastního objektu — shodný obsah, formulovaný pomocí synonym tak, aby v jedné inzertní rubrice působily věrohodně. Proto také byly inzeráty v rubrice otištěny nikoliv za sebou, ale rozstrkaně mezi anonce jiné. Vycházela jsem z předpokladu, že všichni respondenti přečetli inzertní rubriku celou, tj. přečetli všechny tři inzeráty. Pro zmírnění nebezpečí plynoucího z toho, že po objevení prvního inzerátu, který je zaujal, zájemci dál rubriku nečetli, vyšly tři inzeráty v trojích novinách v různém pořadí.

Další, krok, který může vnést světlo do otázky geneze rozdílné rekreace v individuálních objektech, je rozřídění odpovědí na inzeráty podle toho jak se sdružovaly z pera jednoho respondenta. Kdyby neplatila hypotéza, že existuje rozdíl mezi chatou a chalupou, percipovaný i nevlastníky rekreačních objektů, odpovídal by pravděpodobně každý zájemce vždy na všechny tři inzeráty. Zájem se však soustředil jednoznačně na chalupu. Ze sta odpovídajících se zajímalo jenom 16 o všechny tři nemovitosti tj. o kteroukoliv z nich. Ostatní si vybírali: 59 mělo zájem jenom o chalupu, v tom 31 o starou chalupu vyžadující přestavbu, 17 o opravenou chalupu a 11 respondentů o starou nebo opravenou chalupu. Je zajímavé, že je téměř dvojnásobný zájem o staré chalupy než o objekty opravené. Může tu samozřejmě hrát roli finanční stránka koupě, podle textu dopisů se však zdá pravděpodobnější, že hlavním motivem je zde stáří objektu a s tím spojená romantika opřádající chalupaření ev. jeho módnost. V textech dopisů se velmi často vyskytuje zdůrazněné epiteton „stará“ chalupa. Jenom 8 respondentů projevilo výlučný zájem o chatu. Zdá se tedy, že lidé (nebo aspoň potenciální zájemci o druhé bydlení) v současné době jasně mezi chatou a chalupou rozlišují.

Pro současný trend v individuální rekreaci je příznačný malý zájem o chaty, což je nový úkaz, kterému předcházela dočasná dlouhodobá konjunktura. Jeden ze zájemců o chalupu dokonce napsal: „mohu nabídnout chatu se zahradou protiúctem“. Někdy je takový vývoj zdůvodňován trendem oficiálním tj. ztížením povolování výstavby a zákazem výstavby chat mimo vymezené lokality. Malý zájem čtenářů našich inzerátů o chaty je však o to významnější: je-li obtížné získat stavební povolení pro chatu, o to přitažlivější by měla být příležitost chatu zakoupit (pokud je ovšem pro chataře přijatelná myšlenka, že by si ji nepostavil vlastníma rukama že by nebyl jejím prvním obyvatelem). Další možnosti kombinací zájmu o nemovitosti byly obsazeny v četnostech: 9 osob našeho souboru zamýšlí koupit buď chatu nebo opravenou chalupu a dalších 9 starou chalupu nebo chatu. V prvním případě se zřejmě jedná o osoby, které prostě vyloučily zchátralou nemovitost, která by vyžadovala přestavbu, jak inzerát doslova uváděl, a poslední skupinu zatím ponecháme bez interpretace. Můžeme se dohadovat, že se právě zde projeví ony romantické pohnutky, které nepřipouštějí opravený domek „jako nový“ jako objekt rekreačního zájmu, nebo spíš důvody finanční. Část interpretovaných případů ve sdružování zájmu o inzerované nemovitosti musíme ovšem přiznat jako výsledek náhody, respektive náhodné volby, kterou provedli čtenáři. Souhrně vzato, experiment s inzeráty potvrzuje hypotézu o existenci dvou vyhraněných imag — chataření a chalupaření.⁷⁾

⁷⁾ Poznámka k charakteru bydliště osob, které projevily zájem o inzerované rekreační nemovitosti, jako doplněk k výše uvedené demografické charakteristice rekreatantů: Jednalo se téměř výlučně o obyvatele nájemních domů, ev. domů družstevních (Lesná). Poměrně velmi četné odpovědi jsem dostala od odesílatelů, bydlicích v „černé“ části Brna — Koliště, Dornych, Křenová, Šámalova apod. Netvrdím přirozeně, že zde funguje výlučná kauzalita: bydliště se znečištěným vzduchem, hlukem, prašností, nedostatek zeleně, zahrada, vyvolává zájem o objekty rekreace. Vztah mezi oběma jevy je jistě mnohem složitější. Intervenují v této souvislosti např. vlastnictví

Uvedli jsme řadu sociologicky relevantních rozdílů mezi chatařením a chalupařením. Další důvod, proč je vhodné respektovat tento rozdíl, se však nachází v oblasti, která souvisí se sociologií nepřímo. Mám na mysli hledisko krajinářské a urbanistické a především hledisko územního rozvoje našeho státu. Zatímco chata je prvek, který v krajině působí téměř bez výjimky rušivě jak svým habitem, tak díky své situaci v terénu, tj. převážně v extravilánu, chalupa jako venkovské stavení je součástí původního osídlení a většinou je s krajinou organicky srostlá. Chalupaření většiny městských obyvatel tedy nejen krajinu nenarušuje, ale dokonce jí prospívá, neboť udržuje v původním stavu habitus typických venkovských objektů. Dá se dokonce říci, že chalupáři působí často svou „konzervátorskou“ činností na estetiku venkovského prostředí pozitivněji než venkovští obyvatelé sami a nepřímo tímto směrem působí i na své autochtonní sousedy — viz výš příklad z Pavlova. Kromě této sféry estetické je samozřejmě rozdíl mezi chatou a chalupou v tom, že rekreace na chatách poškozují — zejména při neregulované výstavbě — přírodní prostředí, znečišťují půdu i vodu, má četné hygienické nedostatky a vede k záborům půdy. V případě chalupaření se většina těchto záporných jevů nevyskytuje.

V oboru územního plánování byl rozdíl mezi dvěma základními formami současné rekreace plně pochopen a prosazen i v politicko řídicí praxi. Usnesení vlády č. 130/1971 přistoupilo k regulaci chatové výstavby, která vlastně spočívá v zastavení jejího překotného rozvoje. Na druhé straně vládní usnesení č. 283/1971 podporuje rekreační využití stávajícího bytového fondu nestřediskových obcí, tj. chalupaření a výstavbu rekreačních domků. Mezi chatařením a chalupařením je tedy zásadní rozdíl i z hlediska perspektiv rekreace. Podle jednorázového šetření o objektech individuální rekreace provedeného k 31. 10. 1971 bylo na území ČR 156 402 užívajících rekreačních objektů, z toho 24 659 chalup. Od té doby do dneška se výrazně zvýšil podíl chalup na celkovém počtu rekreačních objektů⁸⁾ a růst výstavby chat byl podstatně omezen a v každém případě usměrněn. Z grafů, vyjadřujících tento růst, lze vyčíst, že rokem zlomu ve vývoji byl zhruba rok 1971 a z extrapolace můžeme vysoudit, že tempo růstu počtu chalup bude ještě stoupat. Ať už jsou bezprostřední příčiny jakékoliv, móda, stoupající potřeba odreagovat se od způsobu života ve městě a v zaměstnání

či ne-vlastnictví nemovitosti v Brně, typ městského bytu apod. Nezdá se, že ekologie zájemců o nabízené objekty výrazněji souvisí se specifikací těchto zájmů podle typů druhého bydlení. Pokud ano, potom pravděpodobně prostřednictvím vzdělanostní struktury, která se ekologicky pochopitelně projevuje (Ž i ž k o v á, 1972).

Vzdělanostní struktura odesílatelů dopisů je podle mého odhadu zřejmě posunuta směrem k vyšším vzdělanostním kategoriím. 16% respondentů např. připojilo k podpisu akademický titul (tj. asi 2× tolik než kolik odpovídá podílu vysokoškolsky vzdělaných osob v Brně). Je navíc pravděpodobné, že v našem souboru odpovídajících osob byli četně zastoupeni i další vysokoškoláci, kteří titul neuvedli a především, že největší podíl zájemců tvořily osoby se středoškolským vzděláním. Pozoruhodné z hlediska záměru tohoto pojednání je, že většina osob s titulem projevila zájem neselektivní, tj. odpověděla na všechny tři inzeráty. Znovu se tím potvrzuje, že chalupaření přestává být v současné době forma rekreace typická pro vysokoškolsky vzdělané osoby.

⁸⁾ Zajímavý je i pohled do posledních ročníků časopisu „Chatař“ s podtitulem „časopis pro chataře a chalupáře“. Z velké části je tematika chatařská vytlačena tematikou chalupářskou.

chalupářskými aktivitami na straně jedné a administrativní omezování výstavby chat na straně druhé atd., podmínkou této současné a hlavně budoucí změny v charakteru rekreace našeho obyvatelstva jsou především změny v osídlení našeho venkova, vyvolané prudkým rozvojem zemědělské výroby, její specializací a koncentrací. Většina malých venkovských obcí ztratí svůj dosavadní význam jako středisek zemědělské výroby. Jestliže v roce 1960 připadalo v českých zemích podle M. Zbořila (1975) 438 ha na 1 závod (JZD), po provedení koncentrace zemědělské výroby je tato rozloha 1700 ha (r. 1975) a do roku 1985 dokonce 10 000—40 000 ha na 1 zemědělský závod. Z toho vyplývá i míra bývalého rozvolnění a budoucí koncentrace výroby a zprostředkovaně i koncentrační trend v osídlení.⁹⁾ Bývalá síť venkovských sídel se podstatným způsobem změní. Podle citovaných usnesení vlády z roku 1971 vzniknou tři kategorie sídel: 1. střediska osídlení vyššího stupně (např. města a malá města s průmyslovou výrobou), 2. střediska osídlení místního významu (s koncentrovanou a specializovanou zemědělskou výrobou), 3. nestředisková sídla trvalého významu, 4. ostatní nestředisková sídla. Část nestřediskových sídel bude v budoucnu plnit jednak funkci ubytování pro obyvatele zaměstnané v zemědělských střediscích i dojíždějící za prací do města, druhá část s vysokou úrovní přírodního prostředí, bude určena k přeměně pro rekreační účely a konečně část poslední, nevhodná svou lokalizací i ekologickou kvalitou k trvalému obývání i k rekreaci, bude ponechána k regresi, tj. na dožití (V i k l i c k ý, 1975).

P i l á t a k o l. (1974) počítá na základě vyhodnocení optimálních podmínek našeho území do r. 1990 s následujícími proporcemi v nově získaných rekreačních objektech podle jejich lokalizace:

— v chatových lokalitách	24 850
— v nestřediskových sídlištích dostavbou na volných plochách (tzv. rekreační domky)	17 200
— využitím stávajících objektů v nestřediskových sídlištích (chalupy)	32 950
	<hr/>
celkem nových objektů individuální rekreace	75 000

Podle těchto čísel tedy jednoznačně převládne rozvoj chalupaření nad výstavbou chat a značně vzroste výstavba rekreačních domků. Podle současného vývoje se však zdá, že přírůstek chalupářů bude ještě větší než jak P i l á t považuje za optimální. Sám konstatuje, že dochází ke koupi chalup bez souhlasu národních výborů i k získávání chalup dědictvím a tím k chalupařením městského obyvatelstva i v obcích výrobního charakteru, často v obcích střediskových a dále v obcích se sníženým rekreačním významem i v obcích k rekreaci nevhodných.

⁹⁾ Celý nastíněný proces koncentračních proměn v územním plánování našeho státu však zároveň přináší jednu novou otázku: nebude mít koncentrace venkovského obyvatelstva a průmyslový charakter zemědělské výroby za následek další nároky obyvatelstva — dnes ještě žijícího rozptýleně ve styku s přírodou — na druhé bydlení?

V tomto článku jsem se zabývala sociologickými vlastnostmi současně individuální rekreace v soukromých rekreačních objektech. Obraz chalupaření jako progresivní formy rekreace se bude pochopitelně vyvíjet a měnit. Jednak v důsledku výše uvedených demografických změn ve složení chalupářů a s tím spojených proměn ve vzorcích rekreačních aktivit a chování, především však v důsledku dalekosáhlých migrací, spojených právě s územním rozvojem. Zatímco dnes chalupáři na vesnicích tvoří vzhledem k trvale bydlicímu obyvatelstvu menšinu, s dalším vývojem v mnoha obcích početně převládnou a dovedeno podle územního plánu do důsledků, vytvoří se vesnice vysloveně rekreační, v nichž nebude žít trvale bydlicí obyvatelstvo. V těchto případech se ovšem změní i další charakteristiky chalupaření. Bude se měnit a konečně vymizí např. role chalupáře-souseda vesnického obyvatele a dočasného (tj. sezónního a víkendového) člena venkovské komunity, nositele městských vzorů chování a postojů, které v tomto článku přikládám velký význam. Zachován však zůstane zásadní význam ekologického a krajinářského charakteru. Chalupaření se v této fázi územního rozvoje může stát rozhodujícím činitelem v záchraně hodnot jaké v každé a tím spíš v monotónní, zemědělsky exploatované krajině představují naše vesnice se svým nenahraditelným kulturním a lidským rozměrem.

LITERATURA

- Boudná R., 1974: *Chatová a zahrádkářská rekreace*. Disertační práce. Filozofická fakulta UJEP, Brno.
- Librová E., 1969: *Výzkum chat a chataření na Ostravsku*. VÚVA Praha, ÚHA Ostrava.
- Librová E., 1972: *Urbanizace a potřeby rekreace*. VÚVA Praha.
- Máčel O., 1968: *Druhé bydlení*. VÚVA Brno.
- Možný I., 1970: *Komunikační struktura lokální komunity*. Kandidátská disertační práce. UJEP Brno.
- Pácl P., 1975: *Krátkodobá rekreace obyvatel plzeňské průmyslové aglomerace*. Závěrečná zpráva. Laboratoř sociologického výzkumu FF UJEP Brno.
- Pilát A., a kol., 1974: *Usměrnění územních nároků rekreace. Územní plánování a urbanismus*, str. 5–12.
- Scheuch E. K., 1972: *Ferien und Tourismus als neue Formen der Freizeit*. In: *Soziologie der Freizeit*. Köln.
- Uličný F., 1973: *Rekreace a přírodní prostředí v krajině a sídlišti*. VÚVA Brno.
- Viklický A., 1975: *Kategorizace sídel a jejich začlenění do nových souvislostí v rámci spádových území středisek osídlení místního významu. Výstavba a architektura*, č. 5–6, str. 16–22.
- Zbořil M. a kol., 1975: *Tendence perspektivního vývoje struktury osídlení ČSR*. VÚVA Brno.
- Zižková L., 1972: *Sociálně ekologická interpretace výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 1970*. Disertační práce. Filozofická fakulta UJEP, Brno.

ДВА ТИПА ВТОРОГО ЖИЛЬЯ В ЧСР

Опубликованные пока статьи, посвященные вопросам отдыха в Чехословакии, работают с понятием «второго жилья» или же «отдыха в частных загородных постройках», не рассматривая при этом его внутренней гетерогенности. В представленной статье показывается, что в настоящее время указанную категорию нужно разделить в соответствии с тем, если во-

прос касается отдыха на даче или отдыха в частном домике на деревне. (Дача представляет собой построенный для отдыха объект определенных максимальных размеров, находящихся, в большинстве случаев, вне интравиллана города или села, тогда как загородный домик (изба) для отдыха — существующая постройка сельского типа, отвечающая по своему выполнению и, после возможной перестройки, условиям проведения времени отдыха.)

Наряду с другими демографическими и социологическими различиями, самое важное различие между обоими типами отдыхающих имеется в способе вовлечения в широкие общественные связи, особенно в деревенскую общность. Дачник скорее изолируется от общественной среды, тогда как городской житель, провожающий время отдыха в сельском домике (избе), включается в многочисленные новые общественные связи. В статье показаны также различия, заключающиеся в разных экологических, эстетических и областных влияниях исследуемых типов отдыха. Основная разница между отдыхом на даче и отдыхом в сельском домике (избе) заключается в перспективности обеих указанных форм отдыха. Существовавшая до сих пор конъюнктура построения дач прекратилась, тогда как количество используемых в целях отдыха сельских домиков существенно увеличивается. Этот факт является прежде всего последствием современных изменений в структуре заселения ЧСР, вытекающей из изменений сельско-хозяйственного производства, его специализации и концентрации.

ZWEI TYPEN VON ZWEITWOHNUNGEN IN DER ČSR

Die bisher veröffentlichten Fachartikel über die Erholung in der ČSR arbeiten mit dem Begriff einer „Zweitwohnung“ oder mit dem Begriff „Erholung in privaten Erholungsobjekten“, ohne dessen innere Heterogenität zu respektieren. Der Artikel legt dar, dass diese Kategorie heute aufzuliegen ist, je nach dem, ob es sich um die Erholung in Wochenendhäuschen oder in einem erworbenen alten Bauernhaus in der Dorfgemeinde handelt. (Das Wochenendhaus ist ein für Erholungszwecke gebautes Objekt von bestimmten Höchstabmessungen und befindet sich grösstenteils ausserhalb des Intravillans der Gemeinde. Das Freizeit-Bauernhaus ist ein bestehender rustikaler Bau, der mit seiner Ausführung, gegebenenfalls nach entsprechendem Umbau, für den Erholungsaufenthalt des Städters geeignet ist.)

Neben einer Anzahl anderer demographischer und soziologischer Unterschiede besteht der wichtigste Unterschied zwischen den beiden Urlaubertypen in ihrer Eingliederung in die breiteren gesellschaftlichen Verbindungen, insbesondere in die Dorfgemeinschaft. Während sich der Besitzer des Wochenendhäuschens von seiner gesellschaftlichen Umgebung eher isoliert, gliedert sich der seine Freizeit im eigenen Bauernhaus verbringende Städter in mannigfaltige neue gesellschaftliche Beziehungen ein. Der Artikel verweist auch auf die Unterschiede, die in der verschiedenartigen ökologischen, ästhetischen und landschaftlichen Einwirkung der untersuchten Erholungstypen beruhen. Der prinzipielle Unterschied zwischen der Erholung in einem Wochenendhaus und der Erholung in einem adaptierten Bauernhaus beruht in den Aussichten dieser Erholungsformen. Während die bisherige Konjunktur im Bau von Wochenendhäuschen zum Stillstand gekommen ist, wird in der Anzahl der zur Erholung dienenden ehemaligen Bauernhäuser ein erheblicher Anstieg verzeichnet. Dies ist in erster Linie eine Folge der gegenwärtigen Änderungen in der Struktur der Besiedlung der ČSSR, die wiederum auf die Änderungen in der landwirtschaftlichen Produktion, auf deren Spezialisierung und Konzentration zurückzuführen ist.